
MEZITHA'NIN ŞARKISI, ADİGE VE ABHAZLARDA GEYİK KÜLTÜ

Sevda ARSLAN*

Öz

Mitolojik çağlarda pek çok hayvan ve onlara dair motifler, yaşantıya bağlı değişen dinî inancın ögesi olarak öncelikle sözlü sonra ise yazılı edebiyatta ve somut olmayan kültürel miras unsurlarında kendini gösterir. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'deki genel kullanımıyla Çerkesler - Adige, Abhaz, Abaza- Çarlık Rusya'sı tarafından ana vatanlarından sürülmeden önce geyik kültü, atalar kültürünün ve doğa inancının göstergesi olarak bölge halkının sözlü kültür dağarcığında saklanır. Mezitha ve Sozeris(Sozeress) gibi mitolojik tanrılarda, Nart destanlarında yer alan, geyik boynuzlu Mezitha'ya bağlı av ve avcılık anlatılarında, bereket törenlerinde, halk şarkılarında izi görülen kutsal geyik ya da geyik boynuzları; Kotrama(Kostromsk), Oshad, Kelermes ve Ulyap 1 kurganlarındaki buluntular, kadim kültürde yer etmiş geyik kültürünü işaret eder. Geyik kültü, Çerkeslerin sürgünüyle birlikte Kafkasya'dan Anadolu'ya da taşınır. Yeni kuşaklarca pagan inancın bir ögesi olarak görülmesi de geyik boynuzlarına

bir kutsiyet atfedilir. Öyle ki geyik boynuzları, yeni dinlerini kutsal mabedi camide ya da samanlıklarda -atalarının yaptığı gibi- saklanır. 21. yüzyılda atalar inancı resim, heykel, halı, kapı süsü ve batıl inanç şeklinde dışa vurulmaya devam eder.

Anahtar sözcükler: Adige, Abhaz, Mezitha, Sozeris, geyik, geyik kültürü

The Song of Mezitha, The Deer Cult in Adyghe and Abhaz

Abstract

In mythological ages, many animals and the motifs related to these animals illustrate themselves primarily in oral then in written literature and in intangible cultural heritage elements as the parts of religious beliefs which change depending on life. As it is generally used in the Ottoman Empire and Turkey, "Circassians are Adige, Abkhazian, Abaza" before being expelled from their homeland by Tsarist Russia, the deer cult that belongs to them was kept in the oral cultural repertoire of the people of the region as an indicator of the ancestors' culture and belief in nature. Sacred deer or deer horns found in mythological gods such as Mezitha and Sozeris(Sozeress), Nart epics, hunting and hunting narratives related to Mezitha with deer horns, fertility ceremonies, folk songs; findings in the Kotrama(Kostromsk), Oshad, Kelermes and Ulyap 1 kurgans indicate the deer cult that took place in ancient culture. The deer cult was also moved from the Caucasus to Anatolia with the exile of the Circassians. Although it is not considered as an element of pagan belief by new generations, a sanctity is attributed to deer antlers. So much so that the deer antlers are stored in the mosque, the holy shrine of their new religion, or in haystacks - as their ancestors did. In the 21st century, belief of ancestors continues to be expressed in the form of paintings, sculptures, carpets, door decorations and superstitions.

Keywords: Adige, Abkhazian, Mezitha, Sozeris, deer, deer cult

Giriş

“Şimdi her şeyi Mezıtha'ya anlatacağız”

Mitolojik çağların kutsal hayvanı geyik ve ona dair motifler, pek çok köklü kültürde olduğu gibi, Adige halk kültüründe de yaygındır. Halk, Ruslar tarafından kendi topraklarından sürülmeden önce geyik kültü, güçlü bir doğa inancının göstergesi olarak sözlü kültür belleğinde yaşar. Adige halkı sürüldüğü topraklarda sebebini artık bilmesi de atalarından kalan kutsal geyik kültünü günlük hayatına taşır.

Erken Dönem Adige Sanatında Geyik Motifi

1897'den itibaren Oshad kurganı kazısıyla başlayan arkeolojik incelemeler, Kuzeybatı Kafkasya'nın zengin bir arkeolojik birikime ve kendine has bir kültüre sahip olduğunu ortaya çıkarır. Bölgede yapılan kazılarda genellikle aristokrat mezarlarında bulunan kalıntılar, Maykop kültürü hakkında bilgi verir. Nurbiy Lovpaçe'ye göre Oşad kurganıyla Alaca Höyük arasında ölü gömme gelenekleri ve hayvan figürleri arasında bağlantılar bulunmaktadır (Lovpaçe, 2013, s.18). Araştırmacılar Hitit- Kafkas etkileşimi hakkında farklı fikirlere sahip olsa da ortak olan, iki kültürde de bazı hayvanların kutsal oluşudur.

Çok tanrılı dönemlerde Adigelerin inançlarının temelinde doğa kavramları yer alır. Bölgenin coğrafi yapısı da inancını etkiler. Tha adlı büyük tanrı dışında farklı işlerin yürümesini sağlayan tanrılar vardır. Adigeler tanrılarının bazılarını hayvan biçimli sembolize ederler. Tanrı inancı soyutlama üzerine kuruludur. Tha, gökyüzünün hâkimi olan tanrıdır. Ahın, büyükbaş hayvanların koruyucusudur ve bir inek görünümündedir. Şible, yıldırım tanrısıdır. Sozeris(Sozeress), ambarlarda depolanan hasadın ve yolculuk hazırlığının tanrısıdır. Simgesi yedi çatallı geyik boynuzu ya da alıç dalıdır. Onun için düzenlenen dinî törenlerde yedi çatallı boynuz ya da ağaç dallarına aile bireyleri sayısınca mum dikilir (Dumanış, 2004; Sarabiy, 2017). Mezıtha; orman tanrısıdır, (1. Görsel) geyik boynuzlu bir tanrıdır ve avcılarının koruyucusudur. Şhalakho; *Çerkes Folkloru* kitabında avcılarının, altın tüylü domuzun üzerinde dolaşan Mezıtha'ya seslenerek av başarısı dilediklerini belirtir (Şhalakho, 2010).

Lovpaçe'ye göre Adige sanatı süslemelerinde hayvanların hâkim olması, insanın doğanın sahibi olmadığına göstergesidir. Öyle ki betimlemelerde hiçbir avcı yoktur.

İnsan figürü ancak geyik-tanrı Mezitha'nın; kartal, doğan, geyik, köpek gibi hizmetkârlarını yolladığı "av hayvanı toplayıcı" rolünü üstlenir (Lovpaçe, 2013, s.55).

1. Görsel: Bırsır Abdullah, MƏ3bITXbƏ- Mezitha

Nurbıy Lapovçe, Maykop şəhri Koçıp yerleşim yerinden çıkarılan bir şarap kadehinin kapağında dört bölgede, soldan sağa doğru koşan farklı çizimlerde dört mevsime uygun geyikler çizildiğini aktarır. Bunlardan (günümüze kadar ulaşmamış olan) birisinin üzerine, sonbahar ürün verimliliğini simgeleyen halkacıklar dövülüdür. Araştırmacıya göre kadehe hakdedilen yedi çatal boynuzlu geyikler, bereket ve av tanrısı Mezitha'yı simgeler, bu simgesel yaklaşım Hitit panteonundan çıkan Teleppin geyik-tanrısı (tuvat-

ruvat) ve aynı zamanda Çerkeslerin bereket tanrısı ve tarımcılığın koruyucusu Sozeris'i anımsatır (Lovpaçe, 2013, s.83).

Kostroma (Kostromsk) kurganında MÖ 6. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir mezarda bulunan altın geyik süslemeli kalkanda da dikkat çekici ayrıntılar vardır. Bir Meot komutanı için yapılan mezarda bulunan geyik süslemesi, Lovpaçe'ye göre deneyimli ve yetenekli bir sanatçının elinden çıkmıştır (Lovpaçe, 2013, s.119). Geyiğin boynuzlarının gerçeküstülüğü, tasarımın ilahi bir geyik tasarımı olduğunu gösterir. (2. Görsel) Lovpaçe'ye göre bu tasarım, basit bir av sahnesi canlandırması değil; apotropaic (kötülüğe karşı koruyucu) bir kavramdır. Kim Khutız da bu süslemeleri geyiklerin sağlık ve mutluluk getirmesi inancına bağlar (Khutız, 1999, s.24).

2. Görsel: Kostroma Geyiği

Lovpaçae, Semibrat kurganında bulunan bir başka mezarda, ölünün göğsüne yerleştirilen gümüş levhada büyük bir geyik tasvirinin olduğunu; bulunan beden avcı ya da güneşe tapan bir aristokratın olduğunu belirtir (Lovpaçe, 2013). Plakada yavrusunu emzirmekte olan yedi çatallı boynuzlu bir geyik tasviri vardır. (3. Görsel)

3. Görsel: Semibrat Kurganı, Yavrusunu Emziren Geyik

Figür, yedi çatallı, altınla işlenmiş boynuzlara sahiptir. Geyiğin karnının altında sol dizinin üzerine çökmüş meme arayan bir geyik yavrusu bulunmaktadır. Alageyiğin yüzü abartılmış, gözleri, kulakları, dudakları ve tırnakları süslenmiştir. Araştırmacıya göre yedi yaşındaki geyikte görülen büyük boynuzlar, Mezıtha'nın geceleri orman açıklarında alageyikleri toplayıp onları orman bakirelerinin elleriyle sağması hikâyesini anımsatır. Geyik tasviri sadece zoolojik bir olgu değildir muhtemelen orman tanrısının temsilidir (Lovpaçe, 2013, s.141).

Bölgedeki başka bir kurganda, Ulyap 1 kurganında bulunan içi boş altın geyik heykelinin MÖ 5. yüzyıla ait olduğu düşünülür. Süsleme olmayan heykelde gerçeküstü unsurlar da bulunmaz Lovpaçe'ye göre geyiğin boynuzundaki altı çatallı, hem dinsel bir düşüncenin hem de estetik bir algının ürünüdür (Lovpaçe, 2013, s.149). Boyutu,

süslemesi ne olursa olsun bu geyik tasvirleri erken dönem Adige sanatında Mezitha'nın tasviridir. (4. Görsel)

4. Görsel: Altın Geyik Heykeli

Lovpaçe benzer bir yorumu, Kelermes kurganında bulunan tören baltası üzerindeki geyik motifleri için de yapmaktadır. Bu tören baltasında bulunan fantastik biçimli hayvan figürlerinde geyikler, diğerlerinden ayrılırlar. Adak hayvanı özelliği taşıyan hayvanların kürek kemiklerine güneş sembolü hak edilmişken (5. Görsel)geyiklerde buna rastlanmaz çünkü geyik, ormanın efendisi, avcılarının koruyucusu Mezitha'nın simgesidir (Lovpaçe, 2013, s.109).

5. Görsel: Kelermes Kurganı, Tören Baltası

Kim Khutız, Çerkeslerin geyik kültürünün 11 ve 12. yüzyıllarda hâlen sürdüğünü, mezarlarda işlenmiş geyik boynuzlarına rastlandığını aktarır (Khutız, 1999, s. 27). Kafkas coğrafyasında Hristiyanlık yayılmaya başladığında geyik kültürü, Hristiyanlık mitleriyle de iç içe geçer. Khutız, Gulssk haçı olarak nitelendirilen haçta, çakmaktaşı haç üzerinde, eski Çerkes üslubuyla iki geyik, iki ayı, ejderha, küçük köpek, kılıçlı süvari ve iki yaya okçu resmedildiğini aktarır. Bu resimlemenin Kafkasya'yla ilişkilendirilen Aziz Eustathius efsanesinin karmaşık bir çeşitlemesi olduğunu düşünür. Benzer bir kompozisyona Tsebeldinsk'te de rastlandığını aktaran araştırmacı, tanrısal güneş boynuzlu geyiğin yer aldığı Hristiyanlık öncesi mitin sonradan Hristiyan mitolojisine girdiğini aktarır.

“Aziz Eustathius’la ilgili Hristiyan efsanesine göre, Prens Eustathius av zamanı köpekle geyiği kovalar ve onu yaydan ok atarak vurmak ister, ancak hayretler içinde kalır, çünkü attığı okların geri döndüğünü görür. Dikkatle baktığında o geyiğin boynuzların arasında tanrının (Mesih’in) çehresini fark eder ve takipten

vazgeçerek eve döner. Günahının bağışlanması için burada kilise yaptırır ve bu olaydan sonra o azizler mertebesine yükseltilir.” (Khutız,1999, s.41)

Sözlü Kültürde Avcılık Ritüelleri

Adige yerleşim birimlerinde bulunan arkeolojik kalıntılar, geyik kültürünün varlığını somut olarak kanıtlamaktadır. Özellikle mezarlarda rastlanan motifler, derin bir inancın varlığını imler. Bu inanç metal işlemeciliği kadar sözlü kültürde de kendini gösterir. Khutız, Nartların dünyasında hayvanlar âleminin, doğrudan doğruya ve gerçekçi tarzda yansıtıldığını, Nart destanlarında Avrupa bizonu (zubr), geyik, dağ keçisi, keçi, yabandomuzu, deve, ayı, kurt, pars, sincap, tavşan, kartal, şahin, sülün, baykuş, bıldırcın gibi hayvanların varlığından söz edildiğini, destanlarda en eski hayvan türlerinden biri olan dev geyiğin de kaydedildiğini aktarır. Bu da Nart destanlarının milattan çok önce oluştuğunun kanıtıdır (Khutız, 1999, s.33). Nart destanlarında Mezitha ve avcılık sahnesi şöyle geçmektedir.

“*Nartkher* epiğinde av tanrısı, orman ve vahşi hayvanların koruyucusu Mezitha da yer almıştır. Bu tanrı bilge ve adildir. *Şebatnikio* ve *Sauserikio* destanında o, tilki kürkünü öksüz çocuklara vermeyi kararlaştıran *Şebatnikio*'un tarafına geçer. Av ve orman tanrısı Mezitha vahşi hayvanları korurdu ve ancak onun izin verdiği sayıda vahşi hayvan öldürülebilirdi.” (Khutız, 1999, s.36)

Khutız'ın belirlemelerine göre, orman tanrısı Mezitha'nın önemini yitirmediği pagan evresinde avcı Çerkesler, av molasında, kahvaltı veya öğle yemeğinde ilk lokmayı (*apere lulukh*) hayvanlar ve kuşlar için bir kenara koyarlardı, Mezitha içinse yuvarlak, güneş şekilli, kenarı dişli biçiminde *şelameyi* ayırırlardı. Öldürülen hayvanın en iyi kısmını, genelde kafasını, ormanda bırakırlardı. Ormanı terk ederken her avcı, üzerinde palamut bulunan meşe dalını örüp orman kenarına asardı ve bunun ormana zenginlik katacağına inanılırdı. Avcılar her av öncesinde ve sonrasında kurallara uyacaklarına yemin eder ve avın uğuru için tanrıya yalvarırlardı (Khutız,1999).

Kafkas halklarından Abhazlarda da avın başarılı geçmesi için yola çıkmadan önce avcı, her gruptan ve bu gruba katılmış misafir avcıdan ve hatta köpeklerden herhangi bir eşya veya parça alıp (saç, tüy, giysiden bir tel) bunları ateşte yakardı. Bunu yaparken “Eğer ben evde olmadığım sırada evdekiler arasında bir kavga veya kötülük

meydana gelirse, tanrım sen beni avda başarısız bırakma!” derdi. Yolda karşısına çıkan herkes ona kav, tütün, bir fiske barut ve benzer şeyler verir ve uğur dilerdi. Mola yerinde veya evde avcılar yola çıkmadan önce geri kalan herkes oturmak veya hatta uzanarak derin uykudaymışlar gibi sessizce ve hareketsizce yatmak zorundaydı. Böylece avcılar, vahşi hayvanları uykuda yakalayabilirdi. Avcılar evde yokken huzur ve sessizlik korunur, küfür edilmezdi, yoksa tanrılar öfkelenebilirdi ve avcıların işi yolunda gitmezdi. Karaçay avcılar, ava giderken kimseyle karşılaşmayacakları patikaları kullanır, avdan söz etmezdi. Yolda kovayla su taşıyan kadına rastlamak uğur sayılırdı. Her avcı sadece izin verilen belirli sayıda hayvan avlayabilirdi. Buna uymazsa, tanrı Apsata avcıya öfkelenebilirdi (Khutız, 1999, s. 53-56).

Kafkas halklarında görülen bu avcılık ritüelleri av ve av tanrısına duyulan saygının işaretleriydi. Doğa tanrıları bütün köklü kültürlerde görüldüğü gibi hem avın iyi geçmesini sağlardı hem de doğal düzenin devamından sorumluydu. Mezitha'nın adaleti sayesinde doğal denge korunurdu. Bir Nart destanında Mezitha, kıştan bahara geçişini kolaylaştırma, orman kralını belirleme işlevini yerine getirir, böylelikle doğal denge sürdürülür. Büyük tanrı Tha, Mezitha ve onun yardımcısı Aslan sayesinde kusursuz işleyen doğal denge kötücül rüzgâr Sepejj nedeniyle bozular. Oluşturduğu kar fırtınaları sayesinde hayvanları korkutan Sepejj'in planı yeni seçilecek lider tarafından bozular.

“Kral aslan tacını başından çıkarıp Mezitha'ya verdi. Ona bir yarışma düzenleyip, Nart yurdunda yaşayan hayvanlara uygun bir lider seçmesini söyledi. Sepejj bu olayı duyunca çok mutlu oldu: 'Her şey benim istediğim gibi olacak, bugün Nartlar ülkesi hayvanları krallarını kaybettiler, ardından tüm canlıları da ben yok edeceğim.'

Adeta dünyanın sonu gelmiş gibi Nartlar ülkesinde büyük bir fırtına koptu. Sepejj hayvan yavruları ve çocukları dondurarak, geride iz bırakmadan onları yeryüzünden yok etmesi için korumalarından birine görev verdi. Kralı seçmeleri için Mezitha'nın hayvanları topladığı gün Nart yurdunda kopan büyük kar fırtınası ağaçları yıkıyor, dağların keskin yamaçlarını parçalıyordu. Mezitha'nın çağırdığı hayvanların mağarada toplanmış olmaları onların sağ kalabilmelerini sağladı. Mezitha toplananlara bakınca, hayvanlara kral seçmek istediği kar kaplanını aralarında göremedi. Hayvanlardan bazıları başlarına bir tehlike geleceğini

sezebiliyorlardı. O gün anaç kaplan Naşxho sabahtan beri bir sıkıntı içerisindeydi. Yavrularına yuvadan çıkmamalarını, dışarı bakmamalarını ve eşine de Mezıtha'nın yanına gitmemesini tembih ederek mağaranın girişine yattı. Aniden dünyayı kuşatan sert rüzgâr bir hortuma dönüştü, iri dolu taneleri dağın keskin yamaçlarına düşmeye başladı. Duyduğu inleme sesi Naşxho'yu yerinden fırlattı. Rüzgârın yuvarlayarak getirdiği yavru kurt zor durumdaydı, keskin yamaca çarpmasın az kalmıştı. Naşxho yukarı sıçrayıp yavru kurdu yakaladı. Tipinin sıırılsıklam ıslattığı Dombay(yaban öküzü) yavrusu ve yavru kurdu mağaranın içine bıraktıktan sonra yardım etmesi için eşine seslendi. Rüzgârın savurduğu yavru tavşan ve domuzlar, dağ keçileri, ayı, tilki ve geyik yavruları ağlaşıyorlardı. Aniden Naşxho'nun gözünün önüne çocuklar geldiler. O insanları ancak uzaktan görmüştü, onlardan çekiniyordu, uzak duruyordu. Ancak Naşxho atılıp çocukları da yakaladı. 'Uş diğer hayvan yavrularıyla beraber onları da mağaraya sakladı. Kar fırtınası dinince alakargalar çocuklar ve hayvan yavrularının sağ oldukları haberini herkese ulaştırdılar. Hayvanlar mağaraya geldiler, yavruları ile buluştular. Çocukları dombaylara bindirip, evlerine geri gönderdiler.

Mezıtha'nın adil kararını herkese ulaştırdılar: 'Ormanlarımızda yaşayan hayvanlara kimin lider olacağını düşünmeye gerek yok, bu görev Kaplan'a düşüyor.' Mezıtha'nın emrini herkes kabul etti. Aynı şekilde Kafkas ormanlarında kaplandan daha güzeli, daha yiğidi hiç yaşamadı; hayvanlar, insanlar ve Nartların tanrıları da onu seviyorlardı. Asırlar geçince topraklarımızda kaplanlar ve aslanların yaşadıklarını insanlar unuttu. Ancak kar kaplanlarından bugün hala söz ediliyor. Ve tüm dünyada Kaplan yılının gelişine hazırlanıldığı zamanda Adigey'de şöyle söyleniyor: 'Bu yılı Kar Kaplanı yılı olarak kabul ediyoruz.' ”
Kar Kaplanının Nartlar Ülkesinde Hayvanlar Kralı Oluşu. (URL 1)

Sözlü kültürde yer alan Adigelerin geyik boynuzuyla simgelenen diğer tanrısı Sozeris (Sozeress), ambarlarda depolanan hasadın ve yolculuk hazırlığının tanrısıdır. Adigelerde hasat töreni Sozeress töreni olarak kutlanır. Tören bereket, şükran ayini niteliğindedir. Tören gününe kadar ambarda saklanan simgeler, tertemiz yıkanır. Flüt ve pxhetsıç çalan müzisyenler eşliğinde eve getirilir. Bu törende yedi dalın her birine bir mum konur, yakılır. Aile üyeleri simgenin etrafında wuc (Adige danslarından biri)

yaparak döner, şükranlarını ve dileklerini tanrıya iletirler. Mumların hepsi bitmeden mumlar söndürülür, sağlam olanlardan biri bir sonraki yıl için saklanırdı. Sozeress'in kutsal sayısı olan üç sayısını temsil edecek şekilde üç parmağın (baş, işaret, orta) izi ilk ürününden yapılan çöreklerle basılır, aileye ikram edilir. Tören bitiminde yeniden ambara kaldırılan simgeye bir sonraki yıla kadar kimse dokunmaz. Aynı zamanda yolculuk hazırlığı tanrısı olan Sozeress'e yolcular emanet, edilir yolcunun evinde gibi rahat olması dilenir (Dumanış, 2004; Sarabiy, 2017).

Khutız'ın aktardığına göre Adige coğrafyasında kurallar gereği avcılar, sadece belirli av mevsimlerinde, ekimden başlayarak bir sonraki yılın şubat ayına kadar avlanabilirlerdi. Kötü ruhlu orman yaratıklarını ve vahşi hayvanları oyalamak ve ansızın yakalamak için avcılar kendi aralarında bir tür avcı dili kullanırlardı. 'Şakhabze', avcı dilinde hayvanları kendi adlarıyla anlatmak yasaktı. Hayvanlara kendi özelliklerine göre belirli 'lakaplar' verilirdi. Geyik için çok boynuzlu, ayı için kıllı, tilki için kurnaz, dağ keçisi için dik boynuzlu denirdi. Bu bağlamda doğa olayları, av yeri ve zamanı, avla ilgili her bir hususa tabu koyulurdu. Hayvanların üreme mevsimi olan baharda ve yazın av yasaktı. Yasağa uymayanlara ceza verilirdi, örneğin avcının bir sene ava çıkması yasaklanırdı, sonraki yıl ise kaçak avcı, av sürücüsü olarak görevlendirilirdi. Avcılar, koşmayan yerinde duran hayvanı vurmazlar, yalnızca erkek hayvanları avlarırdı. Dişi hayvanlar ise üreme açısından dokunulmazdı, Avrupa geyiği, karaca, maral, keçi ve tavşanların daha av olgunluğuna gelmemiş yavrularını öldürmek büyük günah sayılırdı, çok iri erkek hayvanları, örneğin tanrılaştırılan iri boynuzlu geyiği öldürmek yasaktı. Geyik öldürenlerin ömür boyu beladan kurtulamayacakları inancı vardı. Çığ, sel, heyelan, tufan veya yangın gibi felaketler sonucu bir avcı ölürse bu facia, avcının kuralları ihlal etmesi ve yasaklara uymaması ile açıklanıyordu. Yasaklamalar sadece avlanmayla ilgili değildi Kuzey Kafkasya genelinde çok sayıda kutsal orman korusu vardı ve buralarda ağaç kesilmesi, canlı öldürülmesi yasaktı. Kutsal koru sahalarına asırlar boyu dokunulmazdı (Khutız, 1999, s.53-56).

Kafkas Araştırmaları Vakfı'nda 06.05.2017 tarihinde görüşülen Sefer Berzeg¹ de Adigelerde avcılığın bir yetkinlik göstergesi olduğunu, ava giderken fazla ok taşıyan

erkeklerin hoş karşılanmadığını, hayvana acı çektirmenin yasak olduğunu ve bir hayvana bir kez ok atılmasının esas olduğunu aktardı. Bu saygının temelinde Mezitha ve Sozerees inancının olduğu düşünülmektedir.

Pagan inancının yerini başka inançlar alıp av, ticari bir kaygıya dönüşünce av yasakları ortadan kalkar, insanoğlunun acımasız yüzü ortaya çıkınca orman ve av tanrılarında saygı kalmaz, Mezitha'nın yok oluşu da bir efsaneye konu olur.

“Vahşi Hayvanlar Tanrısı ve Mezlinikio Nasıl Öldüler destanında anlatıldığına göre, efsanevi kahraman Dad, dağlara çıkar ve orada etrafına vahşi hayvanları toplamış bir adam görür. Bu Mezitha'dır ve avcıya bir geyik armağan eder. Ne var ki Dad, dağdan inemez ve takılıp kalır. Mezitha, onun çok fazla hayvan öldürdüğü için bu cezayı aldığını söyler. Bunu duyunca avcı, vahşi hayvanlar ve av tanrısını da öldürür. Efsaneye göre o zamandan beri insanlar vahşi hayvanları serbestçe öldürmeye başlamışlardır.” (Khutız, 1999 s.36)

Destana böyle konu olan Mezitha, hafızalarda ölünce Adige coğrafyasında vahşi hayvan popülasyonu azalmaya hatta birçok tür ortadan kalkmaya başlar. Önce Timur istilaları, sonra uzun savaş yılları, ardından gelen büyük Çerkes sürgünü (21 Mayıs 1864) sırasında Çerkes topraklarını ele geçiren Kazak ve Ruslar, hem yerel halkın hem de doğanın hâkimi hayvanların kırımına sebep olur, bir zamanlar hayvan adlarıyla anılan bölgeleri yağmalayarak kürk ve boynuz ticaretine başlar. Avrupa geyiği ve zubr adı verilen Avrupa bizonu bu yağmalamalar sırasında yok olan hayvanlardandır (Khutız, 1999, s. 72-76).

Şarkılarda Geyik Kültü

Adige toplumunda tanrılara olan saygı sadece törenlerle değil onlar için söylenen şarkılarla da dile getirilirdi. Evlilik, çalışma, doğum, yas, eğlence ve av şarkıları (wered-wored) nesiller boyu sözlü kültürle aktarılırdı. Her bir törende o törenin tanrısı için şarkılar söylenirdi. Shak'ue wered (av şarkıları) bu şarkılardan bir kısmıydı ve Mezitha için söylenirdi. Av mevsimi olan Şague Maze (kasım ayında) söylenen şarkılar Orman tanrısı Mezitha'ya yapılan adakları da içerirdi. Mezitha yi uered (wored) orman tanrısı şarkısı da Mezitha'ya hitaben söylenen ve avın onun izniyle gerçekleşeceğini vurgulayan şarkılardan biridir.

“Ue Mezithau peçve bziyiptia,
Ra bzhepeptlir cse uapvem yita,
Tha qitytime, pcsipvem yethitivena.

Ooo bıyıkları kızıl ışıklar saçan Mezitha,
Ra kızıl burunlu geyik nişangahta mı?
Tanrı izin verirse avlayıp çardağa taşırız?” (Şhalakho, 2010, s.52)

Av ritüelleri bölümünde de üzerinde durulan avın ve avcının kutsanması geleneği, bu şarkının ortaya çıkışında etkin olmalı. Pagan bir avcının tanrının izni olmadan ava çıkması düşünülemezdi. Pşimezitha (*Pşimazitkhe*), *Yüce Mezitha için* sevdiği kurbanlar kesilir ve ona adaklar sunulurdu.

“Mezitha Türküsü

Sana ormanlar Tanrısı diyoruz.
Bıyıkların kırmızı alev gibidir.
Kan kırmızı bir içecektir.
Kurban kestik semiz beyaz keçiyi sana.
Tam sana göredir, armağandır.
Kısır genç eş karşında duruyor,
Diz çökmüş senden çocuk niyaz ediyor.
Ey sarı saçlı, sen her şeyi bilirsin.
Her şeye kadirsin, meşelerin dallarını aşağı eğersin.
Giyisilerin semiz dağ keçisinin postudur.
Yatağın fil gövdesinin yatağıdır.
Gövden saf gümüşle zırhlanmıştır.
Boynuzları saf gümüşle işlenmiştir.
Okun, kırmızı olgun kızılığın özündendir.
Mezitkha'nın yayı, beyaz ağaç, cevizdendir.
Kafanı sallayınca ormanda gürültü kopar.
O zaman vahşi hayvan fena titrer: 'Vay başına!'
Şimdi her şeyi Mezitha'ya anlatacağız” (Khutız, 1999 s.55-56)

Uğur ve bereket getiren kutsal geyik, yeni gelini ve onun güzelliğini ifade etmek için düğün şarkılarında da kullanılırdı. Gelinin yaban geyiği kraliçesine benzetilmesi, gittiği eve uğur getirmesi temennisiyle dillendirilmiş olmalı.

“Dice pevuaçv

Nibjiçve zyqhu

Mezipçenipcd

Altındır yeni tacı

Evlenme çağına gelmiş,

Yaban geyiği kraliçesi” (Şhalakho, 2010, s.68-69)

Adigey'den Anadolu'ya Kutsal Boynuzların Yolculuğu

1763 yılında başlayıp yüz yıl süren Rus-Kafkas savaşları sonunda, 21 Mayıs 1864 tarihinde yaşanan Büyük Çerkes Sürgün ve Soykırımı, Çerkes halkının ortak belleğine işlenen acının tarihidir. Kitleler hâlinde kırılan halk; topraklarından çıkarıldı, büyük aileler parçalanarak ana vatanlarından farklı bölgelere sürüldü ve gemilere bindirilerek Osmanlı topraklarına gönderildi. Gemilerden sağ çıkabilenler İstanbul, Samsun, Kayseri, Çorum, Hatay, Maraş, Ürdün, İsrail, Suriye'ye nakledildi. Sonraki yıllarda ilk yerleştirildikleri yerlerden Osmanlı toprakları içinde kalan başka bölgelere de gönderilenler oldu, dolayısıyla ikinci bir göç de yaşandı. Bu büyük kırimda gemilere bindirilen halk, bilmediği bir coğrafyaya gelirken ellerinde kalan tek şeyi; atalarının inancını, geleneğini getirdi. Kafkasya'dayken Hristiyan, Müslüman veya pagan olan halk, Anadolu coğrafyasında bu inançlarının bir kısmını gizledi, bazılarını dönüştürdü.

Sefer Berzeg ve Şengül İyigün'ün¹¹ anlattıklarına göre sürgünden sonra Samsun'a yerleştirilen Ubıhlar beraberlerinde bir geyik boynuzu getirmişler ve uzunca zaman bu boynuzu köyde muhafaza etmişler. Kutsal boynuz yeni bir kutsiyetle birleşerek köy caminin minaresine (minberine?) asılmış, yaklaşık yüz yıl burada kalmış. Caminin tadilatı sırasında minareden indirilen boynuz 1988'de Mıyekuape (Maykop) müzesine götürülmüş. (6. Görsel) Atalar inancı Mezıtha ve Sozerees, varlığını sürgün sonrasında da korumuş, geyik kutsiyeti artık sebebi tam bilinmese de ritüel olarak korunmuştur.

6. Görsel: Şengül İyigün Arşivi, Samsun'dan Maykop Ulusal Müzesi'ne gönderilen Geyik boynuzu.

Adige tasarımcı ve sanatçı Zeki Beştepe (Beshto) da geyik boynuzlarının saklamasına dair anısını şöyle aktarıyor:

“Hatziuk’ (Хьэц1ык1у) sülalesinin bir demirci atölyesi vardı Dikilitaş'ta. Bu sülale Kafkasya'da da demircilikle uğraşan oldukça yetenekli bir sülaledir. Rahmetlik halam bir gün atölye de çalışan eniştemi çağırmam için göndermişti. İçeri

girdiğimde her zaman kapısının önünde oynadığım bu mekân bana gizemli geldi. Merakla bakınırken tavan dilimlerinin arasına sokulmuş boynuzlar gördüm. Bu boynuzlar o güne kadar gördüğüm boynuzlara hiç benzemiyordu. O günden sonra sık sık çeşitli bahanelerle baktım boynuzlara. Ertesi yıl ilkokula başladım ve henüz üçüncü ayımda Kayseri'ye taşındık. Yazları ipe çekerdik köye gitmek için ve ben en çok o boynuzları merak ederdim.

En son halam öldüğünde köye gittim ve çok istediğim hâlde yas gününde boynuzlara bakamadım. Bir daha Dikilitaş'a gidemedim ancak geçen yıllarda o boynuzları hep düşündüm. Sahip olmak istedim. Boynuz ve kemik kültürünün en eski toplumlar için ne kadar önemli olduğunu üniversite yıllarımda öğrendim. Tabii ki artık Çerkes Kültürünün amatör bir araştırmacısıydım artık. Fakülte yıllarımda hemen ardından artwork ve moda tasarım hayatım başladığında kültürümüzün hemen her alanında mutlaka bir ilgi kuruyordum ortaya koyduğum ürünlerimle. Kemikler, boynuzlar kısaca doğal malzemelerin tümü.

Yıllar sonra bayram ziyareti nedeniyle Dikilitaş'a gittim. Halamın oğlu Nahit Polat ile damgalardan koşum takımlarından konuşurken benim aklımdan hiç çıkmayan boynuzlardan söz ettim. Halamın oğlu atölyenin damını yıllar önce çatıya çevirdiklerini ve o boynuzların o süreçte bir daha görmediğini söyledi. Ama konu atölyeden açıldığı için beni atölyeye götürdü. İçeri girip başımı yukarı kaldırdığımda ne tavan vardı ne boynuzlar. Ben tasarımcılara özgü bir önseziyle duvar dibine doğru ilerledim ve tozlar içinde köşede, yerde bulunan boynuzlardan birine uzandım. Abarttığım düşünülebilir ama bu saniyelerle tanımlanabilecek buluşma böyle gerçekleşti. İlginç olan o boynuzları halamın oğlu hiç fark etmemişti uzun yıllardır. Çocukları ise görmemişlerdi bile. Yıllar içinde nasıl orada olduğunu merak edip dururken oğlu diğer tekini de diğer köşede buldu. Şimdi boynuzlar bendeydi. Tam kırk beş yıl sonra bana hediye olarak verildi. İstanbul'a döndüğümde kemiklerin yaşını hesaplayan bir dostuma koştum. En az 170 yıllık olduğunu söyledi. Zaman içinde çeşitli aletler araç gereçler de kullanıldığı için epey kısalmıştı normalde bir metre 40 cm uzunluğundaymış en az. O haliyle görebilsek tam yaşını da hesaplamak mümkünmüş. Olasılıkla Kafkasya'dan getirilmiştir. Zira bu tür seyrek de olsa Kafkasya'da ya da komşu coğrafyalarda bulunmaktadır. Ancak Anadolu coğrafyasına ait olmadığı kesin olarak biliniyor. Belli ki dedelerimizle aynı kaderi yaşamış, Anavatandan kopup gelirken benim tahminime göre. Bir tasarımcı olarak beni iyi tanıyanlar o boynuzların benim için ne anlama geldiğini iyi bilirler.

Bunlarla ne mi yapacağım? Çocukluğumda ne gördüysem belleğime yazdığım ve yıllar sonra tasarım ürünlerine dönüştürdüğüm için yerleri hazır şimdiden. Kafkas- Çerkes motiflerinde boynuzlar çok önemli bir yerdedir. Tek sorun onlara kıyabilecek miyim bunca yıldan sonra.”

7. Görsel: Zeki Beştepe Arşivi - Geyik Boynuzları

Ana vatandan sürülen bir halkın bu zorlu yolculukta yanına aldığı, koruduğu evinde sakladığı geyik boynuzları derin bir kültürün ve pagan inancının göstergesidir. Şu hâlde Anadolu'da Çerkesler arasında devam eden geyik kültü, iki farklı tanrı inancının bir yansıması olarak uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Sürgün sırasında yanlarına boynuz alan halk, bu yolculuğun vatana dönüşle bitmesini yolculuk tanrısı Sozerees'tan ve adil tanrı Mezitha'dan dilemiş olmalı.

Adige mitolojisinde derin izleri olan bu kült, Kafkas coğrafyasında varlığını farklı biçimlerde hâlen sürdürmekte, yeniden üretimlerle yeni nesle aktarılmaktadır. Maykop Ulusal Müzesi'nde sergilenen Goblen bir halıda Adige mitolojisine ait motifler ve arkeolojik kazılarda bulunan eserler yer alır. Ulyap ve Kostrama geyikleri bu motifler arasındadır. (8. Görsel)

8. Görsel: Sermin Arslan Arşivi, Sanatçı: Muharbiy Ğogunoko, Maykop Ulusal Müzesi, Maykop, 2013.

Adigey Cumhuriyeti'ne 2013 yılında yapılan gezide katıldığımız bir okul sergisinde mitoloji temalı resimlerle karşılaşmıştık. Bu resimlerde betimlenen hayvanlar arasında geyikler ön planda, daha büyük ve merkeze yerleştirilmiş konumdaydı. (9. Görsel) Mezitha da vahşi hayvanlar tanrısı olarak görkemli boynuzlarıyla ortada yer almaktaydı. (10. Görsel)

9. Görsel: Sermin Arslan Arşivi: Maykop Okul Sergisi, Maykop, 2013.

10. Görsel: Sermin Arslan Arşivi: Maykop Okul Sergisi, Maykop, 2013.

Maykop'ta yaşayan geleneksel Adige müziği ustası Ghuche Zamudin'in bahçe kapısı üzerinde yer alan çatallı geyik boynuzları 21. yüzyıla taşınmış bir kültürün yansımasıdır.

Zamudin, geyiğin Adigeler için kutsal olduğunu bu kutsallığın Hatti kültürüyle ilgili olduğunu aktarmaktadır. Kendisi de bu inanca saygı duyduğu için bahçe kapısını bu şekilde tasarlamıştır. (11. Görsel)

11. Görsel: Sermin Arslan Arşivi, Ghuche Zamudin'in Evi, Maykop, 2013.

Sonuç

Mezitha'nın, Sozeress'in var olduğuna inanılan dönemlerden bu yana yaşam dinamikleri değişse de Çerkesler, kendi özgürlüklerine ve ana vatanlarına duydukları özlemin rüzgârıyla geleneği yeniden icat etme eğilimindedir. Bu da onları modernle geleneği bir potada eritmeye yönlendiriyor. Artık hasat zamanında Sozeress için samanlıktan çıkarılan yedi çatallı bir ağaç dalı yok ancak duvarlara asılan modern tablolar da onun izleri var. Modern çağ Adigeleri, ana vatanlarında ya da sürgün edildikleri topraklarda yaşasalar da inançlarını değiştirip Müslüman ya da Hristiyan olsa da köklerinden gelen atalar inancı, onları 21. yüzyılda sarmalayıp resim, heykel, halı, kapı süsü ve batıl inanç şeklinde dışa vuruyor. Bu yeniden üretimler de kadim kültürlerin aktarımını yaygınlaştırıyor.

Kaynak Bağlantıları- Görüşmeciler

1. Katılımcı: Sefer Berzeg, 81 yaşında üniversite mezunu, avukat, 06.05.2017 /Ankara
2. Katılımcı: Şengül İyigün, 70 yaşında, lise mezunu, müze görevlisi, 24.04.2017 ve 28.06.2021/ Maykop-Adigey
3. Katılımcı: Zeki Beştepe, 60 yaşında, üniversite mezunu, ressam, 05.05.2017/İstanbul
4. Katılımcı: Ghuche Zamudin, 71 yaşında, üniversite mezunu, müzisyen, 16.10.2013/Maykop-Adigey

Kaynaklar

<http://www.cerkesya.org/kafkasya/tarih/nart-efsaneleri/item/1016-kar-kaplaninin-nartlar-ulkesinde-hayvanlar-krali-olusu> erişim tarihi: 27.02.2024

Dumanış, A. (2004). *Çerkes kültürü üzerine etüd*. Kayseri Kafkas Derneği.

Khutız, K. (1999). *Çerkeslerde avcılık*. (O. Uravelli, Çev.) Yayınlanmamış Kitap.

Lovpaçe, N. (2013) *Çerkes arkeolojisi ve sanatı*. (K. Yükseler, Çev.) Arkeoloji ve Sanat.

Sarabiy, M. (2017). *Çerkesler ve gelenekleri*. (B. Yemuz, Çev.) Kalan.

Şhalakho, A. (2010). *Çerkes folkloru*. (A. Cankılıç, Çev.) Metkan.

Görseller:

1. Görsel: Bezek, E.[Emel]. (2014, 27 Mart)MЭЗЫТХЫЭ- Bırsır Abdullah resmi Mezitha - Orman Tanrısını çağırırsak mı acaba, bir faydası olur mu? [Facebook durum güncellemesi]. Erişim adresi:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=484250485009534>

2. Görsel: Lovpaçe, N. (2013) *Çerkes Arkeolojisi ve Sanatı*. Kayhan Yükseler(Çev). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

3, 4 ve 5. Görsel: Anfimov, N. (1987). *The Kubans Gold*. Krasnodar: Krasnodar Book Publishers.

6. Görsel: Şengül İyigün Arşivi

7.Görsel: Zeki Beştepe Arşivi

8, 9, 10 ve 11. Görsel: Sermin Arslan Arşivi

Erişim adresi:URL1) <http://www.cerkesya.org/kafkasya/tarih/nart-efsaneleri/item/1016-kar-kaplaninin-nartlar-ulkesinde-hayvanlar-krali-olusu> İnfocherkessia, 2010)